

مسئولیت مدنی مترتب بر بانک‌ها در اثر حملات سایبری

حسین مکاری

گروه حقوق خصوصی، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران.

hossein.mokari7637@iau.ir

حسین قربانیان (نویسنده مسئول)

گروه حقوق خصوصی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران.

h.ghorbanian@iau-shahrood.ac.ir

محمد جواد باقی‌زاده

گروه فقه و حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران.

baqizadeh@iau.ac.ir

قابل انتشار در دوره ۲۵ شماره ۶۶ (تابستان ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده

حملات سایبری از مهم‌ترین تهدیدهای امنیتی برای بانکداری الکترونیکی نوین به شمار می‌رود. مشتریان با سپردن مبالغی به بانک، انتظار امانت‌داری از آن را دارند که حملات سایبری می‌تواند موجب برداشت غیرقانونی از حساب مشتریان گردد. از این رو، برخی بانک را در حکم امین دانسته و آثار ناشی از آن را بر آن بار می‌نمایند. اینکه آیا در حملات سایبری می‌توان بانک را در حکم امین دانست، مسئولیت بانک در این شرایط چیست و چگونه می‌تواند خسارت وارد را جبران نماید؟ سؤالات مهمی است که در این پژوهش، که به صورت توصیفی-تحلیلی مورد نگارش قرار گرفته است، به آن پاسخ داده می‌شود. یافته‌ها حاکی از آن است که نمی‌توان با توجه به ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی، مسئولیت مشاغل در قانون حمایت از مصرف‌کننده و حمایت از داده‌های الکترونیکی در قانون تجارت الکترونیکی، بانک را نوعی امین دانست. تعهد بانک در حفاظت از دارایی مشتریان، نوعی تعهد به نتیجه است که ملزم به استرداد کل دارایی آن‌ها تنها با درخواست خود مشتری است. همچنین به نظر می‌رسد که ماهیت پول نیز امین بودن بانک را زیر سؤال برده و در صورت حمله سایبری، خسارت بر دارایی بانک وارد شده و نه به حساب مشتری.

واژگان کلیدی:

ید امانی بانک؛ حمله سایبری؛ جبران خسارت؛ مسئولیت مدنی.

مقدمه

در عصر کنونی، جرائم و خسارت‌های وارد شده به افراد و جامعه شکل نوینی به خود گرفته‌اند. به جای سرقت فیزیکی، حملات سایبری مطرح شده و سرمایه افراد از این طریق از دست می‌رود. در واقع، بانک‌ها بهترین آماج برای حملات سایبری به شمار می‌روند. با حمله سایبری به یک بانک، می‌توان به مبالغ زیادی از وجوه مشتریان دست یافت. از این رو، بانک‌ها باید تدابیر امنیتی بسیار دقیق و پیچیده‌ای در حفاظت از مشتریان خویش بر عهده گیرند. مشتریان برای امنیت بیشتر، سرمایه خود را در اختیار بانک قرار داده‌اند تا در زمان معین و دلخواه خویش، آن را از بانک بازپس گیرند. لکن، در حملات سایبری، وجوهی از حساب مشتریان بدون اطلاع آن‌ها از حسابشان کسر می‌گردد. گروهی بانک را امین دانسته و در نتیجه مسئولیت مدنی امین را برای آن قائل هستند؛ اما به نظر می‌رسد که پذیرش آن برای مشتریان و نظام اقتصادی پیامدهای زیادی به همراه دارد. اینکه آیا در حملات سایبری می‌توان بانک را امین دانست؟ چرا باید نظریه ید امانی بودن بانک در حملات سایبری را رد نمود؟ اهمیت این سؤال در آن است که مسئولیت مدنی بانک از طریق امین بودن آن می‌تواند مورد چالش قرار گیرد و ضرورت وقوع حفاظت بیشتر از منافع در سال‌های اخیر که حملات سایبری رو به افزایش است، اهمیت زیادی دارد. بیش منظور از حمله سایبری به بانک، در این مقاله ابتدا به نقد نظریه امین بودن پرداخته و ایرادات آن را بیان خواهیم داشت و بعد از آن شیوه‌های جبران خسارت را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱. مفهوم و اقسام حمله سایبری به بانک

در مبحث حاضر ابتدا مفهوم حمله سایبری به بانک و اقسام آن بیان خواهد گردید.

۱-۱. مفهوم حملات سایبری به بانک

حملات سایبری^۱ حملات سایبری به عملیات تهاجمی اطلاق می‌شود که به وسیله هکرها یا بدافزارها برای ایراد خسارت صورت می‌پذیرد. این حملات می‌توانند شامل سرقت مالکیت فکری یک سازمان، ضبط حساب‌های بانکی آنلاین، ایجاد و توزیع ویروس‌ها بر روی رایانه‌ها و سیستم‌های مخابراتی، ارسال اطلاعات کسب‌وکار محرمانه بر روی اینترنت و اختلال در زیرساخت‌های ملی و حیاتی کشور باشند. حمله سایبری به هرگونه اقدام مخربی گفته می‌شود که با هدف دسترسی غیرمجاز به داده‌ها، تخریب و سرقت اطلاعات، یا ایجاد اختلال در سیستم‌های رایانه‌ای و شبکه‌ها انجام می‌گیرد. این حملات می‌توانند توسط هکرها، مجرمان سایبری یا حتی دولت‌ها صورت گیرند و خسارات جبران‌ناپذیری به سازمان‌ها و افراد وارد کنند.^۲

حملات سایبری به بانک را می‌توان هرگونه تهاجمی به بانک دانست که از طریق سایبر صورت می‌گیرد و می‌تواند از طریق مشتریان یا به‌طور مستقیم توسط بانک انجام شود.

۲-۱. انواع حملات سایبری بانکی

۱-۲-۱. حملات فیشینگ به بانک

حملات سایبری فیشینگ^۳ به بانک‌ها، حملاتی هستند که اطلاعات حساس و محرمانه بانکی، از جمله نام کاربری و رمزهای کاری مشتریان را مورد سرقت قرار می‌دهند تا به حساب آن‌ها دسترسی پیدا کنند. در عصر دیجیتال و بانکداری نوین، استفاده گسترده از خدمات آنلاین برای تراکنش‌های شخصی و مالی، آسایش مشتریان بانکی را به ارمغان آورده است. بانکداری نوین، با وجود مزایای خود، مشتریان را در معرض تهدیدات سایبری پیچیده، به ویژه حملات فیشینگ قرار داده است. عمدتاً حملات سایبری از طریق فیشینگ با استفاده از هویت‌های ظاهراً معتبر اما جعلی، مشتریان بانک‌ها را به افشای اطلاعات ترغیب می‌نمایند.

^۱ - Cyber Attack

^۲ - رضا هاشم زاده، «مسئولیت ناشی از تهدیدهای سایبری و چالش‌های مقابله با آن در حقوق بین‌الملل»، مطالعات علوم سیاسی، فقه و حقوق، ۴ (۱۳۹۷): ۱۹۷.

^۳ - phishing

فیشینگ عمدتاً از طریق مشتریان، به بانک حمله می‌کند که امنیت پایین بانکی این حمله را تسهیل می‌نماید. حملات فیشینگ با جعل هویت مؤسسات قانونی برای دسترسی به اطلاعات حساس، کاربران را فریب می‌دهند و منجر به خسارات مالی، سرقت هویت و به خطر افتادن امنیت داده‌ها می‌شوند.^۴

اسپرینگ فیشینگ^۵ از محدود اقسام فیشینگ است که می‌تواند مستقیماً بانک را مورد حمله قرار دهد. اسپرینگ فیشینگ‌ها با ساخت حساب‌های جعلی، به بانک حمله می‌کنند.^۶

حملات فیشینگ عمدتاً ردیابی از خطای مشتریان را به همراه دارند. از این رو، کمتر می‌توان بانک را دارای مسئولیت دانست مگر آن قسمت که عدم اتخاذ تدابیر امنیتی کافی از سوی بانک به اثبات برسد. عدم رعایت تدابیر امنیتی می‌تواند شامل اعمال مکانیزم‌های امنیتی، ارسال هشدارهای سریع و به موقع برای مشتریان، اعلام آنلاین فعالیت‌های صورت گرفته نسبت به حساب مشتریان به آن‌ها و امثال آن باشد.

۱-۲-۲. حمله مختل کننده خدمات DDOS بانکی

حملات DDOS^۷ با ارسال ترافیک‌های سنگین و پر حجم، سایت‌ها را از دسترس کاربران واقعی خارج می‌نماید. این حمله می‌تواند با اهداف تخریب، اعتراض، رقابت تجاری یا اخاذی صورت گیرد؛ از این نوع حمله در اختلافات سیاسی میان کشورها نیز به وفور استفاده می‌شود. حمله از طریق شبکه‌های آلوده بات‌نت‌ها به هدف (بانک) صورت می‌گیرد. ارسال درخواست‌های متعدد به بانک، موجب مشغول شدن بیش از حد سایت بانک‌ها شده و آن‌ها را نهایتاً از دسترس خارج می‌نماید. یکی از نمونه‌های رایج این حملات، تاریخ نظام‌های بانکی جهان به شمار می‌رود. در فوریه سال ۲۰۱۶، هکرها از طریق ضعف امنیتی در شبکه سوئیفت موفق شدند با ارسال دستورات جعلی، یک میلیارد دلار از حساب بانک مرکزی بنگلادش که در بانک فدرال نیویورک نگهداری می‌شد، سرقت کنند. برای انتقال این میزان دارایی، ۳۵ حمله اتفاق افتاد که ۳۰ مورد شناسایی شد. با این حال، پنج مورد آن موفقیت‌آمیز بود و در نهایت ۱۰۱ میلیون دلار به فیلیپین و سرلانکا منتقل شد و وارد سیستم‌های پولشویی در این کشورها گردید. بازیابی این تراکنش‌ها سال‌ها ادامه پیدا کرد و تا سال ۲۰۱۸، شبکه سوئیفت توانست ۳۸ میلیون دلار از دارایی‌های سرقت شده را برگرداند.^۸

هرچند در ایران اطلاعاتی در مورد اقسام حملات سایبری به بانک‌ها وجود ندارد، لیکن به نظر می‌رسد که حمله به بانک‌های ایران در جنگ ایران با اسرائیل از این نوع بوده است. در این صورت نیز، صرف نظر از مسئولیت مدنی و کیفری کشور مهاجم، بانک‌های مورد حمله باید مسئولیت خود را در قبال مشتریانانشان بپذیرند؛ به ویژه آنکه اطلاعات منتشر شده از سوی هکرها حکایت از عدم رعایت امنیت بانکی، به ویژه نسبت به بانک سپه داشته است.^۹

۱-۲-۳. حمله باج‌افزار بانکی

یکی دیگر از اقسام حملات سایبری به بانک‌ها، حملات باج‌افزار می‌باشد. باج‌افزار نوعی بدافزار است که با قفل کردن دستگاه یا رمزگذاری داده‌های ذخیره شده روی آن، دسترسی کاربر به اطلاعات را محدود می‌کند. مهاجمان در ازای ارائه کلید رمزگشایی یا

^۴- ابوذ نظری نیا، «تشخیص حملات فیشینگ بانکی با رویکرد هوش گروهی و تئوری بازی»، اولین کنفرانس بین‌المللی برق، مکانیک، فناوری اطلاعات و کامپیوتر در علوم مهندسی، (۱۴۰۳): ۱.

^۵- Spear Phishing

^۶- مصطفی‌السان، حقوق پرداخت‌های الکترونیکی. (تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵)، ۱۲۰

^۷- Distributed Denial-of-Service Attack

^۸- برای دیدن متن گزارش رجوع شود به، تبعات حمله سایبری به بانک سپه؛ از اختلال در سرویس‌دهی تا...، عصر ایران، < <https://www.asriran.com> > اقتصادی

^۹- برای دیدن گزارش رجوع شود به، مدادپرس، < <https://medadpress.ir> > new > مرکز-فابا-حمله-سایبری-...-

دسترسی به داده‌ها، درخواست باج می‌کنند و گاهی نیز تهدید به انتشار یا حذف داده‌ها می‌نمایند. این شیوه از حملات سایبری در بانک‌ها، اگر به این طریق انجام گیرد، عمدتاً نوعی سکوت خبری برقرار می‌شود و بانک‌ها با پرداخت باج تلاش می‌کنند تا اعتبار خود را از دست ندهند. در این حمله به بانک نیز به نظر می‌رسد که قاعده کلی مسئولیت بانکی حاکم است.

۲. بررسی مسئولیت مدنی بانک‌ها در حملات سایبری

در خصوص مسئولیت مدنی بانک‌ها نظریه‌های مختلفی مطرح شده است که، در این مبحث به بررسی این سؤالات خواهیم پرداخت که، مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها کدام است؟ بانک‌ها در حملات سایبری چه وظایفی دارد؟ فورس ماژور در حملات سایبری چه حالتی را ایجاد می‌نماید؟

۲-۱. تبیین مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها در حملات سایبری

۲-۱-۱. مواضع مختلف در خصوص مبنای مسئولیت مدنی حملات سایبری به بانک‌ها

در خصوص مسئولیت مدنی بانک‌ها در حملات سایبری اختلاف نظرات عمیقی در دکتترین و حتی رویه قضائی به چشم می‌خورد. به نحوی که برخی از حقوقدانان قائل به مسئولیت مطلق بانک با توجه به ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی هستند و گروه دیگر رژیم عام مسئولیت مدنی یعنی ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی را بر آن بار می‌نمایند.

در یکی از آرای صادر شده در شعبه ۳۶ دادگاه عمومی حقوقی تهران مسئولیت مطلق بانک رد شده و بانک به دلیل اینکه، عرف بانکداری را رعایت نموده است فاقد مسئولیت شناخته شد.^{۱۰} در یکی از آرای صادر شده دیگر از محاکم تهران نیز مسئولیت مدنی بانک‌ها تابع رژیم عام مسئولیت شناخته شده و بانک به دلیل عدم اثبات تقصیر از سوی خواهان از مسئولیت مدنی معاف شناخته شد.^{۱۱} لکن، دادگاه تجدید نظر استان تهران در یکی از آرای خود مسئولیت بانک را مطابق ماده ۳۵ مطلق دانست.^{۱۲} در یکی دیگر از شعب دادگاه تجدید نظر استان تهران نیز با توجه به ماده ۳۵ مسئولیت مطلق بانک‌ها مورد پذیرش قرار گرفت.^{۱۳} طرفداران رژیم مبتنی بر تقصیر نسبت به بانک‌ها به ادله متعددی استناد می‌نمایند که مهم‌ترین آن سکوت قانون‌گذار است. به اعتقاد آن‌ها از آنجایی که قانون‌گذار ساکت است و رژیم خاصی در این خصوص معین نکرده است، مسئولیت مدنی بانک تابع رژیم عام خواهد بود که رژیم عام مسئولیت مدنی در ایران مبتنی بر تقصیر است.

به واکاوی تقصیر در مسئولیت آن‌ها، با هدف سازگاری آن با قواعد و اصول مسئولیت، پرداخت. همان‌طور که رویه قضایی نیز در تحلیل مسئولیت مدنی بانک‌ها تکیه بر احراز تقصیر آن‌ها دارند و حتی بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور را هم‌سو با مبنای تقصیر مورد توجه قرار می‌دهند. این گروه مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها در قبال مشتریان را همان رژیم عام مسئولیت، یعنی مبتنی بر تقصیر، قلمداد می‌نمایند. آن‌ها تقصیر را مبنای مناسب برای مسئولیت مدنی بانک‌ها به شمار می‌آورند. مسئولیت بانک‌ها تابع قواعد و اصول مسئولیت است و وضع قاعده‌ای خاص در این خصوص ضرورت ندارد. به دیگر سخن، چنانچه بانک‌ها در عملیات پولی‌شان مرتکب تقصیر نگردند، منتها ضررهایی به مشتریان و غیرمشتریان وارد شود، مسئولیت ندارند. بدین ترتیب، در نظریه تقصیر، به عنوان مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها، همان قواعد و اصول مسئولیت اجرا خواهد شد.^{۱۴}

۱۰- پرونده شماره ۸۷۰۱۲۸۲، شعبه ۳۶ دادگاه عمومی - حقوقی تهران

۱۱- دادنامه ۲۷۴۰۰۲۶۹۵۰۲۶۹۵/۳/۲۲، شعبه ۱۰۶ دادگاه عمومی حقوقی تهران

۱۲- دادنامه شماره ۲۵۵، تاریخ ۱۳۹۲/۳/۳۱، شعبه ۵۱ دادگاه تجدید نظر استان تهران

۱۳- دادنامه شماره ۹۳/۱۰۶/۱۲۶۱، شعبه ۵۲ دادگاه تجدید نظر استان تهران

۱۴- مزگان طراحی، مهدی مؤذن، «مسئولیت مدنی بانک در عملیات پولی؛ با نگاهی به رویه قضایی»، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه ۴ (۱۳۹۷): ۱۳۱.

در استناد به رژیم عام مسئولیت مدنی بانک‌ها در حملات سایبری به قانون مسئولیت مدنی و ماده ۱۲ نیز استناد شده است (مددی، ۱۳۹۶، ۱۰۱). در توجیه استناد به رژیم عام مسئولیت استدلال شده است که، مسئولیت مبتنی بر تقصیر بر مبنای اصول عملیه قابل اثبات است به دیگر سخن، باید به اصول عملیه رجوع شود. چنان‌که در مبنای مسئولیت مبتنی بر تقصیر بانک‌ها، نباید به عام یا خاص تمسک کرد و باید به اصول عملیه مراجعه شود. به نظر می‌رسد که در مسئله مسئولیت مبتنی بر تقصیر بانک‌ها، باید اصل برائت اجرا شود. اصل بر براءت و عدم ارتکاب فعل زیانبار (تقصیر) بانک‌ها است و زیان دیده، باید تقصیر آن‌ها را در ورود ضرر، اثبات کند.^{۱۵} این نظریه نمی‌تواند حقوق مشتریان را مورد انتقاد قرار دهد. به نحوی که، بانک‌ها به دلیل داشتن ابزارهای نظارتی، فناوری و امنیتی راحت می‌تواند از مسئولیت شانه خالی کند و زیان مشتریان را بلا جبران گذارد. از این رو این امر نوعی دلسردی برای سرمایه‌گذاری بانکی ایجاد می‌کند.

۲-۱-۲. ماهیت مشترک امین و فعالیت بانک‌ها

طراحان نظریه امین بودن بانک به شباهت بانک و امین از نظر نوع فعالیت اشاره می‌نمایند. افراد به طور معمول وجوه نقد را در محل مناسبی مانند بانک و سایر مؤسسات اعتباری نگهداری می‌کنند. این امر از جهات مختلف به سود آن‌هاست: اطمینان صاحب پول از حفظ آن، دسترسی آسان به وجه نقد، خرید اعتباری و عدم نیاز به حمل و نقل، تعلق سود بانکی به پول و دیگر مزایا را می‌توان برشمرد. بانک نیز سود خود را می‌برد و با گردش ثروت، راه را برای استفاده همگان از تسهیلات عمومی فراهم می‌کند. بانک امینی است که باید از اموال مشتریان خود نگهداری نماید.^{۱۶} بی‌تردید، امین ضامن خسارت ناشی از تعدی و تفریط است و به موجب قول مشهور در فقه، از لحظه تعدی و تفریط، ید امین از ید امانی به ید ضمانی تبدیل می‌شود. او ضامن هر تلف و نقصی است که در مال مورد امانت رخ می‌دهد، ولو آنکه مستند به فعل او نباشد. همین مطلب از بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی نیز مستفاد می‌گردد. بدین ترتیب، ید بانک امانی است و امانت، بنا به اقتضای طبع ید امانی، مانع ضمان است، مگر در صورت تعدی و تفریط. تعدی و تفریط از اسباب ضمان است. مطابق ماده ۶۶۶ قانون مدنی و ماده ۴۹۳ قانون مجازات اسلامی (به عنوان آخرین و جدیدترین اراده و نظر قانون‌گذار)، وجود سببیت عرفی بین تخلف متعهد و خسارات وارده شرط مسئولیت می‌باشد و آوردن و درج چنین شرطی، ماهیت ید امانی بانک را تغییر نمی‌دهد و نمی‌توان تعهد بانک به رعایت امانت‌داری را تعهد فرعی و تبعی بانک دانست.^{۱۷}

۳-۱-۲. عدم تحقق جرم خیانت در امانت بانک‌ها در حملات سایبری

خیانت در امانت یکی از جرائمی است که در نظام کیفری ایران جز با خیانت تحقق پیدا نکرده و نسبت به امین جاری نمی‌گردد. یکی از استدلال‌های نظریه امانی بودن ید بانک در حملات سایبری، استناد به این است که حمله سایبری به بانک موجب تحقق جرم خیانت در امانت نمی‌گردد. اگر قانون‌گذار حمله سایبری را برای بانک‌ها نوعی جرم خیانت در امانت به شمار می‌آورد، به معنای آن بود که بانک در حکم امین است و برداشت وجه از بستر بانک موجب تحقق خیانت در امانت نمی‌گردد، چون ذمه خیانت ندارد و عناصر جرم خیانت در امانت مفقود است.^{۱۸}

^{۱۵} - طراحی و مؤذن، «مسئولیت مدنی بانک در عملیات پولی؛ با نگاهی به رویه قضایی»، ۲۳۲.

^{۱۶} - سید محمدرضا امام و حمیدرضا نام جوان، «ماهیت مسئولیت مدنی بانک ناشی از سوءاستفاده از دستگاه‌های کارتخوان بر مبنای قواعد فقهی»، فقه، حقوق و علوم جزا ۱۷ (۱۳۹۹): ۱۶.

^{۱۷} - محسن شاه محمودی، حقوق بانکی. (تهران: مجد، ۱۴۰۲)، ۹۲.

^{۱۸} - سید مصطفی محقق داماد و ناصر مرادی، «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان؛ موانع و راهکارها»، اقتصاد اسلامی ۷۲ (۱۳۹۷): ۹۸.

۲-۱-۴. نظریه ارجح در مسئولیت مدنی بانک‌ها

نظریه مسئولیت بدون تقصیر یا نظریه خطر، نظریه ارجح در زمینه مسئولیت بانک‌ها نسبت به مسئولیت مدنی در امور سایبری می‌باشد. بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی سخنی از کارمند بانک یا خود بانک در این ماده نیاورده و به صورت مطلق، بانک را در قبال ضرر و زیان وارده به مشتری مسئول قرار داده است؛ یعنی برخلاف فروض و حالت‌های طرح‌شده در مواد ۱۱ و ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، حتی در فرض ورود خسارت به مشتری به واسطه خطای اداری کارمند بانک در انجام عملیات بانکی یا در فرض نقص سیستم یا نظامات اداری، ابتدا بانک باید جبران خسارت نماید و بعد در صورت اثبات انتساب ضرر به کارمند خود، علیه او طرح دعوا نموده و خسارت خود را دریافت نماید.

اگرچه ماده یاد شده در رویه قضایی فراموش شده و در ادبیات حقوقی کمتر از آن بهره‌ای برده شده است، با این حال می‌توان گامی جلوتر برداشت و بر این باور بود که با توجه به اینکه در حوزه مسئولیت مدنی بانک، قانون پولی و بانکی به عنوان خاص وجود دارد، استناد به مواد ۱۱ و ۱۲ قانون مسئولیت مدنی نارواست؛ بنابراین، تنها بر اساس ماده ۳۵ قانون پیش گفته می‌توان درباره مسئولیت مدنی بانک‌ها تصمیم گرفت.^{۱۹} به طور کلی، در مسئولیت صاحبان حرف، فرض تقصیر است و با توجه به فعالیت حرفه‌ای بانک، در چنین مواردی، تقصیر بانک مفروض است.

۲-۲. مسئولیت مدنی بانک‌ها در حملات سایبری

۲-۲-۱. وظایف بانک‌ها در حملات سایبری

در هنگام حملات سایبری، بانک‌ها وظایف متعددی دارند، از جمله اینکه باید با کلیه امکانات فنی و حقوقی موجود در لحظه حمله سایبری، با آن مقابله نمایند تا از گسترش حمله بانکی جلوگیری به عمل آورند. جلوگیری از حملات سایبری با هرگونه تدبیر امنیتی که باید در نظر گرفته شود، امکان‌پذیر است. همچنین لازم است که در هنگام حملات سایبری و بعد از آن، بانک‌ها به مشتریان به صورت کاملاً شفاف اطلاع‌رسانی نمایند. اطلاع‌رسانی به مشتریان باید با سرعت، دقت و مناسب انجام گیرد. بانک‌ها، در صورت عدم امکان برداشت‌های مشتریان در حین حملات سایبری، باید از طرق دیگر زمینه رسیدن مشتریان به اموال خود را فراهم نمایند.^{۲۰}

در حملات سایبری به بانک‌ها، بانک‌ها ملزم هستند تا در زمینه برداشت‌های وجوه نقد، تدابیر جایگزین اتخاذ گردد. به نحوی که بانک جایگزین برای برداشت وجوه به مشتریان اعلام شود و یا اینکه، در قبال اتفاقات افتاده، ولو اینکه وجه آن‌ها برداشت نشده باشد، باید جبران خسارت صورت گیرد. هرچند که در حملات سایبری به دلیل شفافیت عملیات بانکی، می‌توان هرگونه جابه‌جایی را شناسایی کرد و برداشت وجه را پیگیری نمود، اما باید اذعان کرد که کلیه تأخیرها در برداشت وجه، عدم اطلاع‌رسانی به موقع و اختلال در خدمت‌رسانی، همگی می‌تواند موجب بروز زیان گردد.

در حملات سایبری به بانک‌های سپه و پاسارگاد، اطلاعات دقیق موجود نیست که بتوان بیان داشت بانک‌های مزبور تا چه اندازه برای جلوگیری از آن تلاش نموده‌اند؛ اما در خصوص اطلاع‌رسانی این بانک می‌توان بیان داشت که این بانک ابتدا به انکار حمله سایبری پرداخت و بعد از افشای آن، قبول اطلاع‌رسانی شفاف به مشتریان صورت نگرفت. همچنین مشتریان در خصوص نحوه برداشت وجه از حساب‌های خود با اختلالات زیادی مواجه بودند، به نحوی که تا مدت زیادی امکان برداشت از این بانک‌ها وجود نداشت و بانک‌ها نیز در خصوص راه‌های دیگر برداشت وجوه خود هیچ تدبیر خاصی در نظر نگرفتند.

^{۱۹}- عباس میرشکاری، «مسئولیت مدنی بانک‌ها»، رأی ۲ (۱۳۹۲): ۶۷.

^{۲۰}- علی امیری، مبانی حقوق بانکی «با تکیه بر شرح مواد قانون عملیات بانکی بدون ربا». (تهران: امجد، ۱۴۰۳)، ۹۱.

۲-۲-۲. تحقق حالت فورس مازور در حملات سایبری بانکی

هرچند که اجرای تعهدات یکی از مهم‌ترین دلایل انعقاد قرارداد می‌باشد، گاهی شرایطی به وجود می‌آید که اجرای این قرارداد به هر شکل متوقف شده یا غیرقابل اجرا می‌گردد. در این حالت‌ها، حتی اگر مستقیماً در قرارداد قید نشود، می‌توان قرارداد را بدون اجرا رها نمود مگر اینکه شرط عدم سلب مسئولیت در فورس مازور گنجانده شود یا اینکه قانون‌گذار در حمایت از متعهد له، فورس مازور را به‌عنوان سقوط تعهدات مورد پذیرش قرار ندهد. در عملیات بانکی نیز باید بیان داشت که شرایط مزبور در رابطه بانک با مشتری نمی‌تواند به موقع اجرا گذارده شود؛ زیرا ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی، مسئولیت مدنی بانک‌ها را تابع مسئولیت بدون تقصیر قرار داده است. هرچند که در این زمینه نظرات مخالفی وجود دارد، اما به نظر می‌رسد که برای حمایت از مشتریان، باید جنگ و فورس مازور را عاملی برای سقوط تعهدات بانکی نسبت به مشتریان به شمار آورد.

هرچند قانون مدنی ایران تعریف جامع و مانعی از فورس مازور ارائه نکرده است، اما روح و منطقی این مفهوم در مواد متعددی از جمله ماده ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مذکور قابل استنباط است. فورس مازور به واقعه‌ای اطلاق می‌شود که خارجی، غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل اجتناب باشد. بی‌شک، جنگ به واسطه ماهیت قهری، فراگیر و غیرقابل کنترل خود، به طور نوعی می‌تواند به‌عنوان یکی از بارزترین مصادیق فورس مازور تلقی گردد. وجود شرط فورس مازور در قرارداد میان مشتری و بانک وجود دارد؛ حال آنکه در جنگ ایران و اسرائیل، حملات سایبری علیه چند بانک انجام گرفت که تبعاتی برای آن‌ها به همراه داشت. سؤال مهمی که در اینجا مطرح است، آن است که اگر در حملات سایبری حالتی پیش‌آید که بتوان آن را فورس مازور دانست، چه حالتی پیش می‌آید؟

فورس مازور زمانی موجب سقوط قرارداد می‌شود که بتوان تأثیر مستقیم آن بر قرارداد را به اثبات رسانید. به دیگر سخن، باید اثبات نمود که جنگ مستقیماً موجب بروز تقصیر از سوی یکی از متعاملین گردیده و فرد قادر به دفع آن نبوده است. در مواجهه با دعاوی مرتبط با فورس مازور در شرایط جنگی، دادگاه‌ها و نهادهای داوری در ایران، با تکیه بر اصول کلی حقوقی و فقهی (مانند قاعده لاضرر) و با بررسی دقیق جزئیات هر پرونده، به قضاوت می‌پردازند. رویکرد غالب، تأکید بر اصل وفای به عهد است، مگر آنکه متعهد به طور قاطع اثبات نماید که حادثه جنگ، به‌واقع، غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل اجتناب بوده و مانع حقیقی اجرای تعهد گردیده است. در خصوص بانک‌ها، علاوه بر رویکرد مزبور، باید به ماده ۳۵ نیز استناد نمود که مسئولیت بانک را بدون تقصیر دانسته است.^{۲۱}

در برخی از موارد، مانند حمله اخیر سایبری به بانک سپه، در جنگ ۱۲ روزه، برای بانک‌ها وضعیتی پیش می‌آید که مقابله و کنترل آن حمله از دست بانک‌ها کاملاً خارج می‌شود. گروهی از حقوق‌دانان حالت فورس مازور را رافع مسئولیت به شمار می‌آورند زیرا اتفاق افتاده، مانعی برای انجام تعهدات می‌باشد.^{۲۲}

در این شرایط، اگر مسئولیت مطلق بانک‌ها را بپذیریم، این شرایط مانع تحقق مسئولیت بانک‌ها نمی‌شود، چه آنکه بانک مسئولیت مطلق برای جبران خسارت دارد، ولو اینکه هیچ تقصیری در تحقق آن زیان نداشته باشد. لکن در خصوص بانک سپه گفته می‌شود که برخی کوتاهی‌های امنیتی این بانک موجب گستردگی حمله سایبری به این بانک گردید، تا جایی که هکرها اعلام داشته‌اند که نفوذ به بانک کار بسیار ساده‌ای بود؛ زیرا عمدتاً کاربری‌ها و رمزها آسان، مشابه و قابل حدس بود. از سوی دیگر، بانک تدابیر امنیتی که موجب دشواری دسترسی غیرمجاز شود را چندان رعایت نکرده است.^{۲۳}

^{۲۱} - شاه محمودی، حقوق بانکی، ۱۱۱.

^{۲۲} - مصطفی‌السان و محسن علی‌دادی، حقوق بانکداری اینترنتی. (تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۹)، ۹۱.

^{۲۳} - برای شرح خبر رجوع شود به، چطور حملات سایبری، قطعی اینترنت و اختلال بانکی زندگی articles › 7ersian › <https://www.bbc.com> ... BBC در باره

این نتیجه مرتبط با BBC

مسئولیت مدنی بانک‌ها در شرایط فورس ماژور محل تردید است. برخی آن را موجب سقوط کلی مسئولیت مدنی بانک‌ها می‌دانند. گروهی بر این باورند که اصل رژیم مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر است که با بروز شرایط فورس ماژور، تقصیری تحقق نیافته است؛ بنابراین ولو اینکه مسئولیت مطلق قابل تصور باشد، مسئولیت بانک تحقق پیدا نمی‌کند، چه آنکه شرایط فورس ماژور، مانند جنگ، همواره موجب سقوط مسئولیت می‌شود.^{۲۴}

به نظر می‌رسد که اگر هدف از مسئولیت بانک، مسئولیت‌پذیر نمودن بانک دانسته شود و از مشتریان حمایت کافی به عمل آید، باید شرایط تحقق مسئولیت مدنی را پذیرفت. باید بانک را در هر حال مسئول دانست، به‌ویژه در خصوص حمله سایبری به بانک‌های سپه و پاسارگاد که به نظر می‌رسد تقصیر در حفظ امنیت داشته باشند. سوء مدیریت، عدم رعایت تدابیر امنیتی و اطلاع‌رسانی ناکافی، از مهم‌ترین دلایلی است که موجب مسئولیت دانستن بانک‌های مزبور در تحقق فورس ماژور می‌باشد.

۲-۲-۳. نقض تعهدات بانکی در حملات سایبری

قرن حاضر که به نام قرن اینترنت و اطلاعات نام‌گذاری شده، بشر در دهکده جهانی زندگی می‌کند؛ سخن از مسئولیت مدنی بانک‌ها در این دهکده بر سر زبان‌ها جاری است. در دنیای کنونی، پرداخت‌ها عمدتاً از طریق تراکنش‌های الکترونیکی انجام می‌شود. در انجام این مبادلات، گاهی پیش می‌آید که وجوه به مقصد نمی‌رسد یا با سوءاستفاده از دستگاه‌های کارت‌خوان، از حساب مشتریان برداشت غیرمجاز انجام می‌گیرد. گاهی هم حمله سایبری موجب می‌شود که، صرفاً پول‌ها جا به جا شود لکن، امکان ردیابی و بازیابی پول وجود دارد یکی از مسائل مورد توجه در بانکداری الکترونیکی، پدیده رو به افزایش حملات اینترنتی در فضای سایبری است. به خاطر اهمیت جهانی فضای مجازی، آسیب‌پذیری‌های موجود در سراسر جهان کاملاً قابل پیش‌بینی است و هر کس در هر نقطه از جهان می‌تواند مبادرت به حمله و آسیب رساندن به فضای مجازی کشور هدف نماید و با آن‌چنان سرعتی گسترش یابد که بسیاری از مواضع هدف حتی فرصت شنیدن صدای آژیر خطر را نیز پیدا نکنند. آنچه مسلم است، ایجاد شبکه امن و محافظت از زیرساخت‌های فناوری اطلاعات مستلزم تلاش ملی است. با در نظر گرفتن آسیب‌های ناشی از این‌گونه حملات، لزوم آشنایی با مفهوم حملات سایبری و مسئولیت مدنی ناشی از آن و راهکارها، سطوح و ابزارهای مطرح در آن، امری حیاتی می‌باشد.^{۲۵}

گروهی از حقوق‌دانان نظریه امانی بودن بانک‌ها را مطرح کرده و بانک را در حکم امین دانسته‌اند. این نظریه مورد انتقاد است، چه آنکه مسئولیت امین با بانک قابل قیاس نیست و در کنار ایرادات نظری آن، از جنبه نتیجه و آثار وارد بر آن نیز دارای عیوب و عواقبی است که اعمال این نظریه را با اشکال همراه می‌سازد. بانک‌ها با دریافت وجه از مشتریان، تعهد می‌نمایند که جز با امضای مشتری و درخواست کتبی وی، برداشت از حساب او صورت نگیرد. این تعهد نوعی تعهد به نتیجه است که در صورت نقض، ولو بدون تقصیر، بد امانی به ضمانی تبدیل می‌شود؛ زیرا در حمله سایبری، صاحب حساب اجازه برداشت وجه را صادر نکرده است. استدلال می‌شود که در بانکداری الکترونیکی، اصل بر تعهد به نتیجه بودن نگهداری سرمایه مشتریان از حمله سایبری است. با وقوع حمله سایبری و برداشت وجه بدون اجازه صاحب حساب، نوعی تعدی و تفریط صورت گرفته است. به موجب رأی شماره ۱۳۱۷/۲۲۱۶۰۲۲۱۶۰۹۹۷۰ مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۴ شعبه ۱۶ دادگاه تجدیدنظر استان تهران: «در خصوص تجدیدنظرخواهی بانک سپه به مدیریت آقای ر.پ. به طرفیت ستاد بازسازی عتبات عالیات نسبت به دادنامه شماره ۵۹۹ مورخه ۱۳۹۱/۰۷/۰۳ صادره از شعبه ۲۲ دادگاه عمومی حقوقی تهران دائر بر محکومیت تجدیدنظرخواه به پرداخت مبلغ ۲/۷۳۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال بابت اصل خواسته به اضافه هزینه دادرسی و خسارت تأخیر تأدیه در حق تجدیدنظرخوانده، نظر به تمامی اوراق و محتوای پرونده و مستندات ابرازی از طرف خواهان بدوی و دفاعیات خوانده و

^{۲۴}- محمد عیسائی تفرشی، محمدرضا شرافت پیمان، و صادقی، محمود، «تأثیر همراهی قوه قاهره با تقصیر خوانده بر مسئولیت مدنی»، مدرس علوم انسانی، ۵۴،

۱۳۸۶، ۱۹۴.

^{۲۵}- امام و نام جویان، «ماهیت مسئولیت مدنی بانک ناشی از سوءاستفاده از دستگاه‌های کارتخوان بر مبنای قواعد فقهی»، ۱۵.

لایحه اعتراضیه تجدیدنظرخواه در این مرحله و نظر به اینکه تجدیدنظرخواه تا زمانی که مرتکب تقصیر و تخلف در حفظ و نگهداری دارایی صاحب حساب نزد خود نشده، امین محسوب می‌گردد؛ لیکن پس از احراز تقصیر و تخلف وی، بد امانی به بد ضمانتی تغییر و مسئولیت جبران خسارت وارده به دارایی صاحب حساب را دارد و همین مطلب از مفاد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱ مستفاد می‌گردد...»^{۲۶}.

مفروض داشتن مسئولیت محض در مواردی خاص در فقه هم مورد تأیید قرار گرفته است. در مواردی که فردی کالای خود را در اختیار صاحبان جزف قرار می‌دهد که نسبت به آن کاری انجام دهند، مثلاً صنعت‌گران و کارگرانی که اشیایی را به قصد تبدیل و ساختن چیزهای دیگر از مالک می‌گیرند. فرض اولیه ما این است که این افراد امین هستند و مسئولیت پیدا نمی‌کنند، مگر آنکه تعدی و تفریط کرده باشند؛ در مورد مبالغی که به عنوان سپرده قرض الحسنه یا بلندمدت در حساب مشتریان واریز می‌شود، بانک بر اساس مسئولیت قراردادی خود تعهد به بازپرداخت آن را بر عهده می‌گیرد؛ چراکه در این دسته از سپرده‌ها، بانک مالک آن‌ها نمی‌شود و بانک فقط به وکالت از سپرده‌گذاران می‌تواند اقدام به سرمایه‌گذاری آن‌ها کند. در این شرایط، اگر حمله سایبری به بانک اتفاق بیفتد و وجوه مشتریان برداشت شود، مسئولیت آن بر عهده بانک خواهد بود و باید نسبت به مشتری جبران خسارت نماید.^{۲۷}

مطابق با فتوای مشهور فقهای امامیه، اگر مال مزبور در دست صاحبان پیشه در اثر عملیات و کاری که روی آن انجام گرفته، حتی بدون تعدی و تفریط و خروج از حد اذن مالک تلف شود، در مقابل مالک، ضامن خواهند بود و بد امانی آن‌ها اثری در این ضمان ندارد؛ زیرا نه تنها شامل قاعده اتلاف می‌شوند، بلکه با تعدی صورت گرفته، مسئولیت آنان محرز است و اذن مالک نمی‌تواند دافع ضمان باشد؛ زیرا مالک اذن در اصلاح داده است.^{۲۸}

با توجه به قواعد عام مسئولیت مدنی نیز، بانک باید خسارات وارده را جبران و حق مراجعه بعدی به کارمند مربوطه را دارد و نمی‌تواند آن را مستندی برای عدم ایفای تعهدات قراردادی یا حرفه‌ای خود قرار دهد. خسارات ناشی از ضعف و اشتباه کارمندان به عهده بانک می‌باشد و ورود خسارت از طرف کارکنان، رافع مسئولیت بانک در قبال مشتریان نخواهد بود. قصور و تعدی و تفریط بانک، منصرف از ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی است و اگرچه امین، فقط با اثبات تعدی و تفریط مسئول جبران خسارت است، ولی به موجب قانون پولی و بانکی، وصف امانت، کمکی به مسئولیت حاصل از مسئولیت محض نمی‌کند.^{۲۹}

بانک‌ها عرفاً باید سیستم‌های پرداخت الکترونیکی اعم از سایت، دستگاه خودپرداز و نرم‌افزارهای پرداخت را امن نگه دارند و مشتری ملزم به نگهداری رمز خویش می‌باشد. از آنجایی که بانک پول را از مشتریان دریافت می‌نماید، انتظار مشروع بر آن است که آن‌ها را در قبال حملات سایبری در امان نگه دارد. قاعده فقهی «من له الغنم فعلیه الغرم» و مسئولیت تضامنی شبکه بانکی مشتریان را از مصادیق خطر مطلع می‌نماید. این قاعده که با عناوینی مانند «الغنم بالغرم» و «الخراج بالضمنان» نیز معرفی می‌گردد، یکی از مظاهر طبیعی روابط اجتماعی و حقوقی افراد تلقی می‌گردد. سود و زیان به عنوان دو کفه تعادل، باید با هم باشند و این که شخص در قبال سودآوری کار خود، زیان‌های آن را بر دیگری تحمیل نماید، دور از انتظار مشروع همگان است. این قاعده برای بیان همین انتظار مشروع به کار می‌رود و در نظام‌های مختلف حقوقی مورد پذیرش است. این قاعده بیان می‌دارد که بین خسارت و فایده ملازمه وجود دارد، یعنی هرکس که شرعاً فواید مالی را می‌برد، خسارات آن مال را نیز عهده‌دار است. بانک‌ها باید زمینه امنی برای مبادلات الکترونیکی فراهم

^{۲۶} - طراحی و مؤذن، «مسئولیت مدنی بانک در عملیات پولی؛ با نگاهی به رویه قضایی»، ۲۳۱.

^{۲۷} - مصطفی‌السان و محسن علی‌دادی، حقوق بانکداری اینترنتی، ۱۱۰.

^{۲۸} - سید مصطفی محقق داماد، قواعد فقه (بخش مدنی مالکیت و مسئولیت)، جلد ۱، (تهران: مرکز اسلامی، ۱۴۰۳)، ۱۰۸.

^{۲۹} - محمدرضا باقری، جعفر جمالی و علی زارع، «تأثیر شرط عدم مسئولیت بر معافیت بانک‌ها در اعتبارات اسنادی»، تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۵۳ (۱۴۰۱): ۹۰.

نمایند؛ در غیر این صورت، به موجب مسئولیت مدنی ضامن هستند. رابطه بانک‌ها با مشتری، با توجه به ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی مسئولیت تضامنی است، اما در رابطه خود بانک‌ها، ممکن است تنها یکی «مدیون» و دیگران «مسئول» باشند که در این موارد، مسئول می‌تواند به مدیون رجوع کند و دین پرداختی را از او دریافت دارد. گروهی که خواستار مسئولیت مدنی مطلق هستند مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتری را تضامنی به شمار می‌آورند که نگارنده نیز بر این باور است زیرا این مسئولیت بهتر از حقوق مشتری حمایت می‌نماید و امنیت سرمایه‌گذاری در بانک را فراهم می‌کند.

در خصوص حملات سایبری مشترک بین بانک‌ها نیز باید مسئولیت تضامنی آنان در قبال مشتری را پذیرفت ولی رابطه میان آن‌ها بر مبنای رژیم عام مسئولیت (مبنتی بر تقصیر) خواهد بود زیرا ماده ۳۵ قانون پولی بانکی مسئولیت بانک در قبال مشتری را توصیف نموده و در سایر موارد باید به قواعد عمومی استناد نمود. بانک‌ها برای تسهیل دسترسی به عابر بانک‌های مختلف و انتقال وجه، شبکه موسوم به «شتاب» را طراحی نموده‌اند که هر کس می‌تواند از هر عابر بانکی در دسترس خود، عملیات حساب خود را انجام دهد. این امر تنها به سود مشتری نیست، بلکه تمام بانک‌های عضو این شبکه نیز سود می‌برند و بنابراین به حکم قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم»، باید لوازم آن را پذیرا باشند. یکی از این لوازم، مسئولیت تضامنی در برابر شبکه و مشتری است. به این معنی که اگر قصور یکی از بانک‌ها در طراحی سیستم ایمن خود و دسترسی غیرقانونی به حساب افراد باشد، همه باید پاسخ‌گو باشند و تنها پس از جبران سیستم ایمن خود و دسترسی قواعد عمومی به بانکی که سبب اصلی بوده است، رجوع نمایند و آنچه را به مشتری داده‌اند، از بانک مسبب دریافت دارند.^{۳۰}

در مسئولیت‌های مدنی قراردادی بانک‌ها معافیت از مسئولیت شرط شده است لکن، در حملات سایبری هرچند که بانک بی‌تقصیری خود را اثبات نماید بی‌تدبیری و نداشتن امنیت بانک‌ها عمدتاً موجب مسئولیت آن‌ها می‌شود. در حمله سایبری به بانک‌های سپه و پاسارگاد تدابیر لازم امنیتی چندان مورد لحاظ قرار نگرفته بود در این شرایط اگر آن‌ها حتی به شرایط جنگی استناد نماید عدم مسئولیت آن‌ها را نمی‌تواند توجیه نماید. وجود خطرات حملات سایبری به بانک‌ها، یکی از خطرات مورد انتظار است که عرفاً از آن‌ها انتظار می‌رود این خطر را پذیرفته و خود را در قبال آن ایمن نمایند. مشتری از بانک انتظار دارد که وجه سپرده به او را بازپس دهد و نمی‌تواند از آن در قبال ادعای حمله سایبری دفاع کرد. بانک قادر نیست به حمله سایبری استناد کرده و خود را مصون دارد؛ چه آنکه مشتری در این خصوص هیچ نقشی نداشته است. نامشروع بودن خود، یکی از مصادیق تحقق مسئولیت بانک می‌باشد. در واقع، حمله سایبری به بانک نوعی خطر ایجاد شده از سوی امنیت بانکی برای مشتریان است که مشتری می‌تواند عرفاً برداشت وجه از حساب خود را از بانک درخواست نماید، ولو اینکه بانک هیچ تقصیری در بروز آن نداشته باشد؛ اما این مسئولیت و تبدیل ید امانی به ضمانی نسبت به بانک‌ها در مواردی که زیان دیده خود در آن نقش داشته باشد، شامل نمی‌شود.

۲-۲-۴. نگهداری وجه نقد مشتریان، تعهدی به نتیجه

باید اذعان نمود که نگهداری از سرمایه افراد نوعی تعهد به نتیجه است که بانک نسبت به مشتریان بر عهده دارد. تعهد به نتیجه بودن بانک در این خصوص، نوعی ضمانت برای مشتریان به شمار می‌رود.

به نظر می‌رسد که مسئولیت مدنی بانک‌ها از بابت نگهداری و استرداد وجوه مشتریان، یک تعهد ایمنی به نتیجه است و از این رو، در هر حال بانک‌ها مکلف به نگهداری و استرداد وجوه یادشده می‌باشند و عدم استرداد آن وجوه نقض تعهد شمرده می‌شود. با وجود این، تعهد بانک‌ها در انجام عملیات پولی، یک تعهد ساده به احتیاط و هوشیاری است و به همین دلیل، آن‌ها باید مراقبت، مواظبت و احتیاط لازم را ملحوظ قرار دهند و عملیات پولی را به نحوی انجام دهند که در موارد مشابه از سوی بانک‌ها به کار می‌رود. باید توجه داشت که

^{۳۰}- مصطفی‌السان، حقوق پرداخت‌های الکترونیکی. (تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵)، ۹۸.

مبنای تعهد به وسیله، این است که خسارات ناشی از عملیات پولی مصداقی از کنش ناشی از فعل شمرده می‌شود و بر اساس مواد ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ قانون مدنی فرانسه، مبتنی بر تقصیر است.^{۳۱}

بانک می‌بایست سیستم را ایمن نماید و مشتری رمز را حفظ کند. این تعهدات در مقابل یکدیگرند. این تعهدات از نوع تعهد به نتیجه هستند و مشتری در هر حال ضامن رمز و بانک نیز ضامن سیستم می‌باشد. به حکم قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم»، باید لوازم آن را پذیرا باشند. یکی از این لوازم، مسئولیت تضامنی در برابر شبکه و مشتری است. به این معنی که در صورت قصور یکی از بانک‌ها در طراحی سیستم ایمن خود و دسترسی غیرقانونی به حساب افراد، همه باید پاسخگو باشند و تنها پس از جبران سیستم ایمن خود و دسترسی، قواعد عمومی به بانکی که سبب اصلی بوده است رجوع نمایند و آنچه را به مشتری داده‌اند از بانک مسبب دریافت دارند؛ به عبارت دیگر، رابطه بانک‌ها با مشتری مسئولیت تضامنی است؛ اما در رابطه خود بانک‌ها ممکن است تنها یکی «مدیون» و دیگران «مسئول» باشند که در این موارد، مسئول می‌تواند به مدیون رجوع کند و دین پرداختی را از او دریافت دارد.^{۳۲} در واقع، بانک نسبت به نگه داشتن سرمایه تعهد به نتیجه دارد، ولی نسبت به ارائه خدمات کارتی، از جمله رمز کارت و مسئولیت دستگاه‌های خودپرداز، نوعی تعهد به وسیله است و در این موارد، مشتریان خود باید از عهده حفاظت کارت خود برآیند؛ اما در مواردی که حمله سایبری به بانک صورت گرفته و وجه از حساب مشتری برداشت شده است، در واقع نقض تعهد به نتیجه او صورت گرفته است.

تمام بانک‌های عضو «شتاب» مسئول هستند، اما به شرطی که یا از عابر بانک آن‌ها برداشت شده باشد یا حساب متعلق به آن‌ها باشد؛ بنابراین، بانک «ح» که عضو است، اما نه بانک صادرکننده کارت بوده و نه پذیرنده کارت، مسئول نیست؛ زیرا «عضویت» در این شبکه بانکی به خودی خود «سبب» نیست، بلکه «تسهیل» برداشت وجه از سیستم غیر ایمن و مشارکت در چنین سیستمی، «سبب» خسارت است.

در یکی از پرونده‌های مطرح شده، مشتری بانک کشاورزی که اقدام به برداشت پول از دستگاه خودپرداز نموده، بعداً با حمله سایبری مواجه و کل حساب او تخلیه شده بود، علیه بانک صاحب حساب و بانک دارنده خودپرداز اقامه دعوا نمود. دادگاه نیز بانک صاحب حساب را به دلیل الزام به حفاظت و رعایت اصول امنیتی و پرداخت وجه طبق قرارداد به مشتری، نه شخص ثالث، محکوم و به پرداخت وجه برداشت شده و خسارت یوم‌الادا محکوم نمود و در خصوص مسئولیت بانک صاحب خودپرداز، محکومیت آن بانک را منوط به شکایت بانک صاحب حساب از آن قرار داده است. دادگاه در این خصوص اذعان نمود که: «با توجه به این که بانک‌ها فراتر از امین مدنی، به حکم تعهدات قانونی بانکی و ضرورت عدم وجود هرگونه شائبه در محافظت از حساب‌های مردم متعهدند، ادامه ارائه خدمات قراردادی خود به مشتریان در این مواردند. لذا مستنداً به مواد ۱۰، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۳۰، ۲۷۱، ۳۳۱، ۳۰۱ و ۱۳۲۱ قانون مدنی، ۱، ۲ و ملاک ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی، ۱۹۸، ۵۱۵ و ۵۱۹ قانون آیین دادرسی مدنی و مفهوم ماده ۲۶۵ آن، دادگاه عنایتاً به این که تأدیه طلب خواهان باید در حدود قراردادهای فی‌مابین طرفین باشد، بانک کشاورزی خواننده را به پرداخت ارزش یوم‌الادای مبلغ ۱۲۸'۵۸۰'۰۰۰ ریال مبتنی بر ایفای کلیه تعهدات قراردادی راجع به بازپرداخت آن و پرداخت هزینه دادرسی و حق الوکاله حسب تعرفه در حق خواهان محکوم می‌کند. توجه دعوا به بانک صادرات خواننده که بانک کشاورزی محکوم‌علیه در شبکه شتاب از طریق دستگاه خودپرداز آن سرویس مزبور را داده و موجبات خروج مبلغ محکوم‌به از حساب را فراهم کرده، نظر به این که مسئولیت آن در قبال شبکه شتاب و بانک کشاورزی محکوم‌علیه بوده و مستلزم طرح دعوا از سوی آن است، لذا در مورد بانک صادرات خواننده مستنداً به ماده ۸۹ ناظر به بند ۴ ماده ۸۴ قانون آیین دادرسی مدنی، قرار رد دعوا صادر و اعلام می‌شود».^{۳۳}

^{۳۱} - امیری، مبنای حقوق بانکی «با تکیه بر شرح مواد قانون عملیات بانکی بدون ربا». ۵۷.

^{۳۲} - امام و نام جویان، «ماهیت مسئولیت مدنی بانک ناشی از سوءاستفاده از دستگاه‌های کارتخوان بر مبنای قواعد فقهی». ۱۰۸.

^{۳۳} - دادنامه ۹۱۰۹۹۸۸۶۱۰۶۰۲۱۹، شعبه ۶ دادگاه اراک

۳. شیوه‌های جبران خسارت ناشی از حملات سایبری به حساب مشتریان

بعد از شناخت مسئولیت مدنی بانک‌ها در حملات سایبری، به این سؤال پاسخ خواهیم داد که شیوه‌های جبران خسارت به وسیله بانک چیست. در این قسمت ابتدا به تبیین اصول جبران خسارت پرداخته و در قسمت دوم به شیوه‌های جبران خسارت خواهیم پرداخت.

۳-۱. اصول جبران خسارت بانک‌ها در حملات سایبری

۳-۱-۱. جبران کامل خسارت به وسیله بانک‌ها

در حملات سایبری و برداشت غیرقانونی وجه از حساب مشتریان، بانک‌ها مسئولیت دارند و باید خسارت‌های وارد آمده به مشتریان را به صورت کامل جبران نمایند.

در مقام پی‌جویی و جبران خسارت، زیان‌دیده متأثر از رویه موجود بی‌پناه است؛ زیرا اولاً، در بسیاری از مواقع، وجوه برداشت شده از حساب متعلق به قربانی ناچیز است و همراهی وکیل برایش صرفه اقتصادی ندارد. ثانیاً، برخورد قانونی با تمامی مرتکبین دخیل در برداشت، با وجود مقررات مربوط به معاونت در جرم، ممکن نیست. ثالثاً، به دلیل پنهان بودن هویت برداشت‌کننده، تقدیم دادخواست و پی‌جویی مدنی نیز محال است. رابعاً، شگرد مرتکبین در برداشت غیرمجاز متنوع است، لیکن رویه محاکم در برخورد با موضوع پختگی کامل را ندارد. خامساً، مقررات موجود در این خصوص نه تنها کافی نیست، بلکه در بسیاری از موارد دست و پاگیر است. آنچه اهمیت دارد، جبران کامل خسارت در اثر این برداشت‌های غیرقانونی می‌باشد.^{۳۴}

برای رسیدن به مفهوم اصل جبران کامل خسارت (Full Compensation) که از آن گاهی با تعابیر دیگری چون «تعادل میان زیان و جبران»، «جبران مناسب» و «کافی بودن جبران» نیز یاد می‌شود، گاهی هدف برگرداندن شرایط زیان‌دیده به وضعیت قبل از قرارداد است و گاهی هدف قرار دادن زیان‌دیده در موقعیت یا وضعیتی است که در صورت انجام تعهد، زیان‌دیده در آن وضعیت قرار می‌گرفت. همچنین ممکن است هدف فراتر از این دو باشد؛ به این معنا که زیان‌دیده باید از تمام مزایا و منافع که می‌توانسته بهره‌برداری کند، برخوردار گردد. اصل جبران کامل خسارت به این معنا است که باید تلاش نمود تا زیان به‌طور کامل جبران شود و وضعیت زیان‌دیده تا حد ممکن به قبل از وقوع حادثه بازگردد؛ به عبارت دیگر، هدف آن است که غرامت نه کمتر از زیان وارده شده و نه بیشتر از آن باشد. مطابق «قاعده میسور»، باید تا آنجا که ممکن است ضرر جبران گردد؛ اگرچه نمی‌توان همه ضرر را جبران نمود.^{۳۵}

یکی از اصول مهم در سال‌های اخیر، فرض بودن مسئولیت ناشی از خسارت‌های وارد آمده به بانک‌ها می‌باشد که بر مبنای آن لازم است کلیه خسارت‌ها جبران شده و بانک در صورت مسئولیت دیگری، پس از جبران خسارت مشتری، به عامل اصلی رجوع و خسارت خویش را دریافت نماید. گاهی خسارت ناشی از نقض عهد به این صورت تدارک می‌یابد که وضعیت متعهدله به حالت سابق؛ یعنی قبل از نقض عهد برگردد. بعضی ضمانت‌اجراها اصولاً هدفشان قرار دادن زیان‌دیده در وضعیتی است که خسارات او جبران شده و از وارد شدن خسارات بیشتر به او کاسته شود؛ مانند فسخ قرارداد. برخی ضمانت‌اجراها نیز در راستای جبران خساراتی وضع شده‌اند که یا وارد شده‌اند و یا وارد خواهند شد؛ مانند جبران خسارات از طریق پرداخت وجه و وجه‌التزام؛ بنابراین، هدف نهایی هر یک از ضمانت‌اجراهای ناشی از نقض عهد، جبران خسارت است. زمانی جبران خسارت اثر واقعی و حقوقی خود را نشان خواهد داد که زیان‌دیده به‌صورت واقعی و کامل خسارتش جبران شود. این مفهوم دقیقاً مطابق با شناسایی قابلیت امکان مطالبه خسارت در کنار فسخ برای زیان‌دیده است تا خسارات به‌طور کامل جبران گردد. فرآیند جبران دقیق و کامل خسارات و محدوده تعیین میزان آن، علاوه بر آشنایی با مفهوم اصل جبران کامل خسارت، مستلزم شناخت هدف این اصل نیز می‌باشد. منظور از اصل جبران خسارت این است که خسارت باید تمام

^{۳۴} - محمود وظیفه‌شناس، حمید ابهری و سید حسن حسینی مقدم، «ماهیت برداشت غیر مجاز وجه از حساب در فضای مجازی و چالش زیان‌دیده برای پی‌جویی آن در محاکم ایران»، تعالی حقوق ۱۵ (۱۴۰۳): ۱۹۳.

^{۳۵} - مسعود ربانی، «ارزیابی و ارزش‌گذاری و جبران پایاپای خسارات معنوی در تصمیمات قضایی»، مبانی فقهی حقوق اسلامی ۲۵ (۱۳۹۹): ۱۲۹.

زیان را دربرگیرد، بدون توجه به اینکه خسارت سبب فقیر شدن زیان‌دیده گردد و آنچه به عنوان خسارت تخصیص می‌یابد، تنها معادل زیان وارده است، بدون اینکه موجب دارا شدن زیان‌دیده از فعل زیان‌بار و غرامت گردد.^{۳۶}

در فضای مجازی، احتمال زیان به شکل‌های مختلف وجود دارد. باید در این خصوص بیان داشت که آنچه مسلم است، جبران زیان تا جای امکان است. نمی‌توان به صورت کامل زیان‌ها را جبران کرد، اما می‌توان در جهت رفع آن، تا جایی که می‌توان تلاش کرد تا کاربران فضای مجازی بدانند که همیشه باید به اصول پایبند باشند.

مطالبه خسارت، سال‌هاست که به نصوص قانونی ما راه یافته و جایگاه خود را به عنوان یکی از ضمانت‌اجراه‌های عهدشکنی تثبیت کرده است. در ایران، خسارت واقعی قابل مطالبه نیست؛ چون اگر جبران خسارت به معنای واقعی باشد، باید وضعیت زیان‌دیده به قبل از وارد شدن زیان برگردد که در ایران این کمتر میسر یا اصلاً میسر نمی‌باشد، به‌ویژه در موارد جبران خسارت معنوی که در ایران خیلی کم‌رنگ است.^{۳۷}

جبران کامل خسارت باید به نحوی باشد که مشتری را تا جای امکان بتوان به حالت قبل از حمله سایبری بازگرداند و کلیه این خسارت‌ها باید به وسیله بانک صورت گیرد، گویی حمله‌ای صورت نگرفته است.

۳-۱-۲. تناسب شیوه جبران خسارت با نوع زیان ناشی از حمله سایبری به بانک

در خصوص شیوه‌های جبران خسارت، نمی‌توان یک قاعده و معیار ثابت را در نظر گرفت. آنچه مسلم است، این است که این شیوه‌ها از نظر فقهی موضوعیت ندارند و طریقت دارند؛ به همین دلیل، باید با توجه به اوضاع و احوال و عرف رایج تعیین گردند، به گونه‌ای که هم تا حد امکان زیان جبران شود و هم وضعیت قربانی در آن لحاظ گردد. شیوه جبران خسارتی که از سوی دادرسی یا نهاد داوری انتخاب می‌شود، باید با وضعیت زیان‌دیده تناسب داشته باشد. عرف باید شیوه جبران خسارت را با توجه به شرایط منصفانه بداند؛ یعنی هم از نظر قانونی و هم از نظر عرفی تناسب وجود داشته باشد. هرچند که خسارت وارد آمده به چند نفر مشابهت داشته باشد، لیکن می‌تواند آثار متفاوتی را در برگیرد؛ به نحوی که آثار زیان وارد آمده در یکی زیاد و در دیگری کمتر است.^{۳۸}

یکی از اصول مهم در جبران خسارت مشتریان بانک‌ها در حملات سایبری، اصل تناسب میان خسارت و فعل است. آنچه که امروزه می‌تواند در جهت حفظ ثبات قراردادهای و تضمین حقیقی برای اجرای تعهد به کار رود، جبران مناسب و کامل خسارت می‌باشد؛ زیرا متعهد قراردادی را ملزم به اجرای تعهد می‌گرداند و از طرف دیگر، نقض تعهدات را به‌طور چشمگیری کاهش می‌دهد. هر دو مسئولیت مدنی قهری و قراردادی به دنبال آن‌اند که جبران خسارت به نحوی باشد که زیان و خسارت با هم تناسب داشته باشد. یکی از عواملی که برای تحقق مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی، هر دو لازم است، وجود ضرر یا خسارت می‌باشد که جبران آن نیز در هر نوع مسئولیتی باید دارای شرایط ویژه‌ای باشد؛ بنابراین، چنانچه خسارت بدون جبران باقی بماند، حق مفهوم عینی خود را از دست داده و صرفاً جنبه ذهنی خواهد داشت.^{۳۹}

^{۳۶} - علی قسمتی تبریزی، «اصل جبران کامل زیان»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی ۷ (۱۳۹۴): ۱۳۶.

^{۳۷} - احمد میرزایی گرمی، علی‌رضا لطفی دودران و مظفر با شکوه، «مطالعه تطبیقی مبانی نظری، اهداف و شیوه‌های جبران خسارت در مسئولیت مدنی در حقوق موضوعه ایران، فرانسه و انگلستان»، فقه و مبانی حقوق اسلامی، (۱۳۹۹)، ۱۳۵.

^{۳۸} - قاسم فیاض، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی»، حقوق خصوصی عدالت ۹ (۱۳۹۷): ۵۱.

^{۳۹} - زهرا آقابابا، «بررسی شیوه‌های جبران خسارت در مسئولیت مدنی در ایران و حقوق نوین اروپا»، مطالعات حقوقی ۱۹ (۱۳۹۷): ۵۶.

در فقه اسلامی، هدف اساسی جبران خسارت وارد آمده است؛ بنابراین باید انتخاب نوع شیوه جبران خسارت را فرع بر آن دانست و باید شیوه‌هایی انتخاب شود که در آن تمامی شرایط، از جمله وضعیت قربانی لحاظ شده باشد. از این رو، در آموزه‌های فقهی، باید خسارت با شیوه جبران تناسب داشته باشد.^{۴۰}

۳-۲. شیوه‌های مالی جبران خسارت بانک در حملات سایبری به حساب مشتریان

۳-۲-۱. بازگشت وجه برداشت شده به حساب مشتریان

شاید مهم‌ترین عملی که بانک در مسئولیت مدنی در حملات سایبری باید انجام دهد، بازگردانی وجه به حساب مشتریان است، ولو اینکه در آن تقصیری نداشته باشد. نظم عمومی در جامعه و نظم در فضای مجازی ایجاب می‌کند تا جای ممکن بروز زیان‌های مربوط را کاهش داد. جبران خسارت نوعی متعهد کردن افراد به رعایت نظم عمومی است. وقتی در اینترنت جبران خسارت تضمین گردد، در واقع مجالی برای ارتکاب زیان و عمل خلاف مصلحت عمومی و منافع افراد پیدا نمی‌شود. با توجه به اینکه هدف از قواعد و مقررات حقوقی به نظم درآوردن روابط اجتماعی افراد است، ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، مفاد مواد ۳۳۱ به بعد قانون مدنی و آیین‌نامه‌های تصویب شده، لزوم جبران خسارت زیان‌دیده را تصریح می‌کنند. جبران خسارت ناشی از مسئولیت‌های قراردادی و غیرقراردادی و همچنین جبران خسارت ناشی از جرائم سایبری، همگی زیان‌زننده در فضای مجازی را به جبران خسارت ملزم می‌نمایند.^{۴۱}

بازگرداندن وجه به حساب مشتری شاید بهترین و اولین راهی است که هر مشتری از بانک در حملات سایبری انتظار دارد. در بازگرداندن اصل و خسارت‌های ناشی از برداشت وجه در حمله سایبری به حساب مشتریان، در کنار اوصاف خسارت، باید شرایط زیان‌دیده و زیان‌زننده نیز مورد توجه قرار گیرد. در غیر این صورت، جبران خسارت مالی به صورت منصفانه نخواهد بود. عدم توجه به این شرایط می‌تواند موجب اجحاف به یکی از طرفین شود؛ اما نباید در ارزش‌گذاری انصاف را رها کرد و عامل زیان را بیشتر از آنچه که استحقاق دارد، محکوم نماییم.^{۴۲}

در فرضی که امکان اعاده وضع سابق نباشد یا در فرضی که چنین امکانی وجود دارد ولی طرفین دعوی خسارت تراضی کنند، حق مطالبه خسارت از طریق دادن معادل پول مال را دارد. در فرضی که عامل ورود زیان موجب ورود صدمه روحی و کسر حیثیت و اعتبار شخص شود، زیان‌دیده حق مطالبه خسارت از طریق مطالبه پول و الزام عامل ورود زیان به عذرخواهی و درج حکم در جراید را خواهد داشت.^{۴۳}

مقصود از جبران خسارت در بند «ج» قانون ۳۵ [قانون پولی و بانکی کشور]، اعم است از پرداخت اصل وجه مورد تصرف و برداشت شده توسط افراد یا اشخاص غیرمجاز و پرداخت خسارت‌ها و هزینه‌های مرتبط با آن است. نخستین مرحله جبران خسارت، بازگردانی کلیه وجوه برداشت از حساب مشتری می‌باشد. علاوه بر اینکه باید کلیه وجه به مشتری بازگردانده شود، خسارت‌هایی که در این مدت به او وارد آمده نیز باید جبران گردد. لازم است که جبران خسارت مالی در حملات سایبری به بانک‌ها به نحوی باشد که وجوه برداشت شده از حساب به مشتری باز پس داده شود و خسارت‌های احتمالی نیز جبران گردد. توجه به شرایط زیان‌دیده در جبران خسارت اهمیت زیادی دارد؛ چرا که هرچند خسارت وارد آمده به چند نفر مشابهت داشته باشد، لیکن می‌تواند آثار متفاوتی را در برگیرد. آثار زیان وارد

^{۴۰}- فیاض، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی»، ۵۱.

^{۴۱}- شفیق آوند، «مسئولیت مدنی غیر قراردادی در فضای مجازی». همایش بین‌المللی حقوق و فقه اسلامی (۱۳۹۶): ۱.

^{۴۲}- فیاض، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی»، ۶۱.

^{۴۳}- عباسعلی حیاتی، مسئولیت مدنی (حقوق مدنی ۴). (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۴۰۱.

آمده در یکی ممکن است زیاد و در دیگری کمتر باشد؛ به عبارت دیگر، حتی اگر خسارت وارد آمده به چند نفر مشابهت داشته باشد، آثار زیان وارد آمده می‌تواند در هر فرد متفاوت باشد.^{۴۴}

در مسئولیت قراردادی بانکی، جبران خسارت عمدتاً تعیین شده است و با توجه به میزان و شرایط خسارت به بار می‌آید. خسارات ناشی از نقض قرارداد از سه ناحیه قابل ملاحظه است: بخشی از این خسارات ناشی از هزینه‌هایی است که متعهدله با تکیه و اعتماد بر اجرای قرارداد از طرف دیگر متحمل شده است، بخش دیگر این خسارات ناشی از عدم حصول منافی است که حصول آن‌ها در نتیجه اجرای قرارداد متوقع بوده است. همچنین باید از دارا شدن بلاجهت طرف دیگر در صورت نقض قرارداد جلوگیری کرد، خصوصاً اینکه ممکن است این دارا شدن ناشی از این باشد که عین یا معادل آن از کیسه متعهدله (زیان‌دیده از نقض قرارداد) رفته باشد. با لحاظ این سه نوع خسارت، باید تعیین کرد که مسئولیت قراردادی تا چه اندازه قادر است این خسارات را جبران کند؟

۳-۲-۲. جبران خسارت‌های ناشی از حملات سایبری

در کنار بازگرداندن اصل پول، گاهی خسارت‌هایی به مشتریان وارد می‌شود که بانک ملزم به جبران خسارت آن‌ها نیز می‌باشد و گاهی نیز در کنار آن باید نوعی جریمه پرداخت نماید. جبران خسارت مالی در مسئولیت بانکی می‌تواند به شیوه‌های معین و نامعین صورت گیرد. از نظر تاریخی و سنتی، حقوقدانان فرانسه میان دو شیوه پرداخت خسارت تفاوت قائل هستند:

۱. پرداخت خسارت به طور قطعی: در این شیوه، اصطلاح prejudice به کار می‌رود. حقوقدانان فرانسوی به «نوع» صدمه و ضرر و زبانی که برای خواهان در اثر عمل خوانده ایجاد شده است توجه دارند (چه نوع صدمه یا ضرر و زبانی؟). این نوع ضرر و زیان باید قابلیت جبران خسارت را داشته باشد.

۲. ترمیم یا مرمت خسارت (reparation): در این صورت، حقوقدانان فرانسه بیشتر به کیفیت و ماهیت صدمه (qualification) توجه و دقت می‌کنند تا نوع ضرر و زیان جبران گردد.^{۴۵}

جبران خسارت مقطوع یکی از شیوه‌های جبران خسارت قراردادی می‌باشد. ممکن است بین زیان‌دیده و عامل زیان قراردادهایی منعقد شود که به صورت مقطوع میزان خسارت را از پیش معین می‌کند. در حقوق فرانسه، چه در حوزه مسئولیت قراردادی و چه در مسئولیت قهری، نام واحدی (شرط کیفری) دارد؛ ولی برخی استادان حقوق ایران از آن در مسئولیت قراردادی با شرط وجه التزام یاد کرده‌اند و در مسئولیت خارج از قرارداد، چنین توافقی را شرط کیفری نامیدند. در حالی که تأیید کرده‌اند که صفت کیفری در این گونه توافقات یادگار حقوق رومی است. تعیین وجه التزام یا توافق درباره میزان خسارت با دو هدف صورت می‌گیرد: یکی رهایی زیان‌دیده از اثبات میزان ضرر و ارزیابی آن و دوم، تضمین اجرای تعهدات.^{۴۶}

در جبران خسارت مالی معین، به مشتریان بانک مبلغی از قبل در نظر گرفته شده است. این جبران خسارت را در مسئولیت‌های قراردادی می‌توان نوعی وجه التزام در نظر گرفت. بی‌تردید، طرفین قرارداد به دلیل حاکمیت اراده، با رعایت شرایطی می‌توانسته‌اند میزان خسارت حاصله از نقض قرارداد را پیش‌بینی کرده و به صورت شرط ضمن عقد مورد توافق قرار بدهند. صرف توافق برای اجرای آن کافی نخواهد بود، بلکه پس از وقوع تخلف و به میان کشیده شدن پای شرط مزبور، بدیهی است که باید خسارت وارده با آنچه مورد توافق و تراضی طرفین بوده، انطباق داشته باشد. منطقی‌اً دادگاه باید طرفین را به آنچه ملتزم شده‌اند، وادار کند.^{۴۷}

^{۴۴}- فیاض، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی»، ۵۱.

^{۴۵}- پرویز نوین، مسئولیت مدنی تطبیقی (ایران، فرانسه و انگلستان). (تهران: گنج دانش، ۱۳۹۸)، ۱۵۲.

^{۴۶}- سید حسن صفایی و حبیب‌الله رحیمی، حقوق قراردادهای. (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۹۷)، ۲۶۳.

^{۴۷}- سولماز هادی، «جایگاه نقض تعهدات قراردادی در حقوق ایران و انگلیس». قانون یار ۳ (۱۳۹۸): ۲۱۱.

وجه التزام یکی از مهم‌ترین جنبه‌های قرارداد بانکی است که در مسئولیت مدنی درج گردیده است. اگر در ضمن معامله شرط شده باشد که در صورت تخلف، متخلف مبلغی به عنوان خسارت تأدیه نماید، حاکم نمی‌تواند او را به بیشتر یا کمتر از آنچه ملزم شده است، محکوم نماید. هرچند وجه التزام یکی از شناخته‌شده‌ترین و رایج‌ترین شیوه‌های اعلام اراده طرفین در خصوص جبران خسارت احتمالی ناشی از نقض قرارداد است. تعیین وجه التزام تقریباً در تمامی نظام‌های حقوقی معروف جهان به رسمیت شناخته شده است. حتی در نظام حقوقی سوسیالیسم، تعیین وجه التزام لازم و ضروری است. در این نظام، درج شرط وجه التزام عمدتاً برای تضمین اجرای تعهد است و جنبه کیفری و چهره مجازات آن بیش از چهره تخمین خسارت احتمالی است. نکته‌ای که در قسمت اخیر ماده ۱۲۲۹ آمده، این است که متعهدله نمی‌تواند تعهد اصلی و وجه التزام را توأمان مطالبه نماید، مگر اینکه در قرارداد، مطالبه وجه التزام به صرف تأخیر و تخلف متعهد تعیین شده باشد.^{۴۸}

در قراردادهای منعقد شده در بانک‌ها، مسئولیت مدنی در قبال مشتری به دقت بیشتری تنظیم شده است؛ لکن این امر در خصوص مسئولیت بانک چندان مورد توجه نبوده است. برای مثال، قراردادهای تنظیم و برداشت وجه زود هنگام توسط مشتری می‌تواند همراه با دادن وجه التزام باشد؛ لکن مسئولیت مدنی بانک چندان مورد توجه در قرارداد نبوده است.

قراردادهای ساقط‌کننده و محدودکننده، قراردادهای تعیین وجه التزام و قراردادهای تشدید مسئولیت قهری را می‌توان به عنوان قراردادهای مؤثر بر میزان مسئولیت خارج از قرارداد شناسایی کرد. در حقوق ایران، از میان قراردادهای راجع به مسئولیت قهری که پیش از وقوع خسارت منعقد می‌شوند، صحت قراردادهای تعیین وجه التزام و قراردادهای مشدد چندان محل اختلاف نیست؛ ولی در عین حال، لازم است با دلایل صحت این توافقات، انواع و قابلیت تعدیل آن‌ها آشنا شویم. ممکن است عامل احتمالی زیان و زیان‌دیده احتمالی، پیش از وقوع ضرر مبلغ مقطوعی را برای جبران خسارت تعیین نمایند. تشدید مسئولیت قهری احتمالی آتی نیز به اشکال مختلفی قابل تصور است.^{۴۹}

۳-۳. شیوه‌های جبران خسارت غیر مالی بانک در حملات سایبری به حساب مشتریان

از بین بردن منبع زیان موجب می‌شود که بانک‌ها، با حفظ و تقویت امنیت، مجاری حملات سایبری را از بین ببرند. این شیوه جبران خسارت از مهم‌ترین شیوه‌هایی است که در پیشگیری از جبران خسارت در آینده نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. منظور از جبران خسارت صرفاً جبران ضررهای بالفعل و مستقیم ناشی از فعل غیر نیست، بلکه هدف آن قرار دادن متضرر در جایگاهی مشابه یا نزدیک به وضعیت قبل از ورود زیان است؛ به عبارت دیگر، هدف از جبران این نوع خسارت، قرار دادن زیان‌دیده در موضعی است که اگر قرارداد اجرا می‌شد، زیان‌دیده در آن وضعیت قرار داشت؛ یعنی قرار دادن او در موضعی که حقوقش مورد تجاوز قرار نمی‌گرفت. این مهم نیز جز با از بین بردن منبع زیان امکان‌پذیر نیست.

در از بین بردن منبع زیان، دادگاه می‌تواند عامل زیان را به جایگزین نمودن شیوه‌ها و وسایل استاندارد به جای غیراستاندارد محکوم کند. جبران خسارت، هرچند مهم‌ترین هدف مسئولیت مدنی در ارتباط با زیان‌دیده است، اما تنها هدف نیست و در کنار این غایت اصلی، مسئولیت مدنی در بازدارندگی افراد خاطی و پیشگیری از وقوع حوادث در آینده نیز مؤثر است. با توجه به ماهیت واکنشی و پسینی مسئولیت مدنی و محدودیت‌های آن در تحقق پیشگیری و نیز اهمیت اقدامات کنشی (پیشینی)، به‌خصوص در رابطه با حوادث زیان‌بار و حوادثی که زیان‌دیدگان بسیاری دارد، عده‌ای از صاحب‌نظران بر این باورند که از شیوه‌های دیگر مثل مقررات نظارتی و ایمنی، بهتر

^{۴۸} - محمدکاظم مهتاب پور و حوریه وجگانی، «تسهیل در اثبات مسئولیت مدنی قراردادی و خارج از قرارداد ارائه‌دهندگان خدمات حرفه‌ای صرف در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه و کامن‌لا»، حقوق فناوری‌های نوین ۳ (۱۴۰۰): ۶۴.

^{۴۹} - حمیده ره‌انجام و سید حسین صفایی، «قراردادهای وجه التزام و تشدید مسئولیت در مسئولیت قهری در حقوق ایران و مصر»، پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی ۳۱ (۱۳۹۶): ۷۱.

می‌توان به غایت پیشگیری نائل شد. به همین دلیل، امروزه در بسیاری از نظام‌های حقوقی، تبلور اقدامات پیشگیرانه از طریق وضع مقررات ایمنی و نظارتی برای تحقق ایمنی شهروندان، به سازوکار اثربخش در کنترل فعالیت‌های زیان‌بار تبدیل شده است. تلاش شده است تا نقش این دو ابزار حقوقی در پیشگیری از فعالیت‌های خطرآفرین مورد ارزیابی قرار گیرد.

جبران خسارت، هرچند مهم‌ترین هدف مسئولیت مدنی در ارتباط با زیان‌دیده است، اما تنها هدف نیست و در کنار این غایت اصلی، مسئولیت مدنی در بازدارندگی واردکنندگان زیان و پیشگیری از وقوع حوادث در آینده نیز مؤثر است. با توجه به ماهیت واکنشی و پسینی مسئولیت مدنی و محدودیت‌های آن در تحقق پیشگیری و نیز اهمیت اقدامات کنشی پیشگیرانه، یا همان شیوه‌های پیشینی، به‌خصوص در ارتباط با حوادث فوق‌العاده خطرناک و حوادثی که زیان‌دیدگان بسیاری دارد، عده‌ای از صاحب‌نظران بر این باورند که از شیوه‌های دیگر نظیر قواعد ایمنی و نظارتی بهتر می‌توان به پیشگیری دست یافت. به همین دلیل، امروزه در بسیاری از نظام‌های حقوقی، تبلور اقدامات پیشگیرانه از طریق تدابیر حقوق عمومی و وضع مقررات ایمنی و نظارتی برای تحقق ایمنی شهروندان، به ابزاری اثربخش در کنترل فعالیت‌های خطرآفرین بدل گردیده است.^{۵۰}

در مسئولیت مدنی بانکی، از بین بردن منبع زیان لازم است؛ زیرا به امن نمودن این فضا کمک شایانی می‌نماید. متوقف کردن کار یا کنار گذاشتن وسیله‌ای که زیان در اثر آن به وجود آمده است، یا عدم استفاده از روش زیان‌بار، نوعی از بین رفتن زیان است که ضمن پیشگیری از وقوع زیان‌های جدید در آینده، زیان‌دیده را آسوده‌تر خواهد نمود. این شیوه می‌تواند موجب تشفی خاطر قربانی شود و برای جامعه هم مزیت‌های زیادی در بردارد. اگر نوعی تدبیر امنیتی موجب حمله سایبری می‌گردد، باید متوقف شده و از بین برود. این نوعی جبران خسارت و پیشگیری از زیان‌های آینده تلقی می‌گردد.^{۵۱}

از بین بردن منبع زیان می‌تواند با اصول همگامی داشته باشد. لزوم همگامی قواعد و اصول حقوقی با نیازهای اجتماع، ضرورتی غیرقابل‌انکار است. حفظ سنت‌های حقوقی در کنار ارزش والایی که دارد، با این خطر همراه است که قانون‌گذار و حقوقدان را پابند اصول سنتی ساخته و ایشان را از منطبق ساختن حقوق با تحولات روزمره غافل سازد. از این رو، گرایش غالب بر آن است که می‌توان بر مبنای مصالح و نیازهای عملی جامعه، از اصول حقوق سنتی عدول کرد. این تفکر بر عرصه‌های مختلف حقوق، از جمله حقوق مسئولیت مدنی، تأثیرات عمیق گذاشته است.^{۵۲}

۳-۳-۱. الزام به عذرخواهی

یکی از اقداماتی که بعد از حمله سایبری می‌توان از بانک انتظار داشت، الزام به عذرخواهی است؛ اما بانک‌ها به دلیل عواقبی که در بر دارد از آن امتناع می‌نمایند. انقلاب ارتباطات این امکان را فراهم آورده که اخبار و اطلاعات مربوط به دعوی مسئولیت مدنی به راحتی و سریع از طریق رسانه‌ها در جامعه پخش شود. هیاهوهای تبلیغاتی به اعتبار افراد لطمه می‌زند، ارزش سهام شرکت‌ها را کاهش می‌دهد و حتی ممکن است آن‌ها را با ورشکستگی مواجه سازد. ضررهای ناشی از دست دادن شهرت و اعتبار آنچنان چشم‌گیر است که تولیدکنندگان و مؤسسات مختلف حاضرند برای اجتناب از چنین وضعیتی هرگونه اقدام بهینه برای ارتقای ایمنی فعالیت و تولیدات خود انجام دهند تا در آینده با اقامه دعوی مسئولیت مدنی مواجه نشوند.^{۵۳}

^{۵۰} - شاه محمودی، حقوق بانکی، ۱۳۹.

^{۵۱} - حسن بادینی و سمیه عباسی، «رزیابی مسئولیت مدنی و مقررات ایمنی در پیشگیری از فعالیت‌های خطرآفرین»، حقوقی دادگستری ۹۹ (۱۳۹۶): ۳۱.

^{۵۲} - ناصر کاتوزیان، دوره قواعد عمومی قراردادها مفهوم، انعقاد و اعتبار قرارداد. (تهران: میزان، ۱۴۰۲)، ۶۹.

^{۵۳} - بادینی و عباسی، «رزیابی مسئولیت مدنی و مقررات ایمنی در پیشگیری از فعالیت‌های خطرآفرین»، ۳۴.

عذرخواهی عامل زیان می‌تواند تا حدی از رنجش قربانی بکاهد و درد او را تسکین دهد. در بسیاری از موارد که فرد از نظر معنوی دچار آسیب شده است، باید با یک عذرخواهی آن را رفع نمود. الزام به پوزش از سوی عامل زیان می‌تواند با شیوه‌های دیگر مالی و غیرمالی جبران خسارت همراه باشد.^{۵۴}

۳-۳-۲. درج حکم در جراید

درج حکم موجب نوعی تنبیه برای بانک مبنی بر الزام بیشتر و رعایت بهتر اصول ایمنی می‌گردد. درج حکم در رسانه‌ها می‌تواند تا حدودی آبروی از دست رفته زیان‌دیده را بازگرداند. در واقع، به کمک این شیوه، همگان به اشتباه بودن امری که موجب خدشه‌دار شدن حیثیت او شده، آگاه می‌شوند. هرچند که ممکن است همگان با نگاهی تردیدآمیز به او نگرسته و با او هم‌زمان نگاه کنند، اما تا حدودی تردیدها و نگاه‌های تظلم‌آمیز نسبت به او از بین خواهد رفت.^{۵۵}

نتیجه‌گیری

در حملات سایبری به بانک‌ها، گروهی از حقوقدانان قائل به امین بودن ید بانک بوده و مسئولیت بانک را منوط به تعدی و تفریط می‌نمایند. آن‌ها در این خصوص اذعان می‌دارند که رژیم خاص مسئولیت مدنی در این زمینه وجود ندارد؛ بنابراین باید به قواعد عمومی رجوع نمود. این نظریه محل انتقاد است چه اول اینکه، با ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی در تعارض است از سوی دیگر موجب سوءاستفاده بانک‌ها از قدرت و تضییع حقوق مشتریان می‌گردد. به نظر می‌رسد که باید برای بانک‌ها با توجه به مواد ۳۵ قانون پولی و بانکی و قانون حمایت از مصرف‌کننده و تجارت الکترونیکی مسئولیت بدون تقصیر را جاری دانست. در این صورت، به نظر می‌رسد که بانک دیگر امین به شمار نیامده و ید ضمانی در قبال مشتریان خود دارد. در واقع، با سپردن پول به بانک‌ها، بانک نوعی تعهد به نتیجه دارد که از آن وجه حفاظت کرده و جز با درخواست صاحب حساب، آن را به غیر ندهد. از سوی دیگر، ماهیت پول به نحوی است که در حملات سایبری، وجه برداشت شده نه از مشتری، بلکه از دارای بانک بوده است؛ بنابراین آمال امین بودن بانک، امری خلاف انصاف به شمار می‌رود. به موجب ماده ۳۵ و تبصره حاکم بر آن و ماهیت مثلی بودن پول باید حمله سایبری به بانک را نسبت به مشتری بلا اثر دانسته و بانک را پاسخگویی جبران خسارت آن بدانیم مگر اینکه، بانک اثبات نماید مشتری خود در بروز حمله سایبری مقصر بوده است و قاعده اقدام نسبت به آن جاری خواهد بود.

جنگ اخیر اسرائیل به ایران و حملات سایبری که علیه برخی از بانک‌های ایرانی صورت گرفت صرف نظر از مسئولیت بین‌المللی دولت اسرائیل در جبران خسارت آن بانک باید بدو پاسخ‌گوی زیان‌های وارد آمده به مشتریان بوده و حالت فورس ماژور نسبت به آن اعمال نمی‌گردد چه آنکه، ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی مطلق بوده و مسئولیت بانک‌ها را در این شرایط مستثنی نمی‌سازد.

با حملات سایبری به حساب مشتریان، بانک‌ها ملزم به جبران خسارت هستند که در اولین گام، بازگردانی وجه به حساب و جبران خسارت‌های صورت گرفته از این طریق هستند. الزام به عذرخواهی، دیگر شیوه‌ای است که باید در این شرایط صورت گیرد تا موجب تشفی خاطر مشتریان گردد. از بین بردن منبع زیان و درج حکم در جراید، دیگر شیوه‌های جبران خسارت بانک در حملات سایبری می‌باشد.

^{۵۴}- فرهاد پروین، خسارت معنوی در حقوق ایران. (تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۰)، ۱۸۴.

^{۵۵}- حسن اژدری، نجاد علی الماسی و ایرج پور عرفان، «مطالعه تطبیقی خسارت معنوی در حقوق ایران و مصر از منظر اخلاقی»، پژوهش‌های اخلاقی ۳۳ (۱۳۹۷):

پیشنهادات

پیشنهاد می‌شود که رژیم مسئولیت شفاف و مخصوصی در زمینه مسئولیت مدنی بانک‌ها در نظر گرفته و قانون‌گذاری مناسبی در این مسیر تدوین گردد که هم منافع مشتریان حفظ شده و امنیت اقتصادی تضمین گردد و هم به منافع بانک‌ها آسیب جدی وارد نیاید. در بند «ج» ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، به طور صریح مبنای مسئولیت مدنی بانک‌ها از بابت عملیات پولی‌شان را مسئولیت محض اعلام نماید و در راستای حمایت از زیان‌دیده گام بردارد. همچنین، در بند «ج» ماده ۳۵ قانون یاد شده، به تدارک خسارات وارده به غیرمشتریان به واسطه عملیات پولی بانک‌ها اشاره نماید.

منابع

الف) کتاب‌ها

- السان، مصطفی و علی دادی، محسن، حقوق بانکداری اینترنتی. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۹.
- السان، مصطفی، حقوق پرداخت‌های الکترونیکی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵.
- امیری، علی، مبانی حقوق بانکی «با تکیه بر شرح مواد قانون عملیات بانکی بدون ربا». تهران: امجد، ۱۴۰۳.
- پروین، فرهاد، خسارت معنوی در حقوق ایران. تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۰.
- حیاتی، عباسعلی، مسئولیت مدنی (حقوق مدنی ۴). تهران: میزان، ۱۳۹۸.
- صفایی، سید حسن و رحیمی، حبیب‌الله، حقوق قراردادها. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۹۷.
- شاه محمودی، محسن، حقوق بانکی. تهران: مجد، ۱۴۰۲.
- کاتوزیان، ناصر، دوره قواعد عمومی قراردادها مفهوم، انعقاد و اعتبار قرارداد. تهران: میزان، ۱۴۰۲.
- محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه (بخش مدنی مالکیت و مسئولیت)، جلد ۱. تهران: مرکز اسلامی، ۱۴۰۳.
- نوین، پرویز، مسئولیت مدنی تطبیقی (ایران، فرانسه و انگلستان). تهران: گنج دانش، ۱۳۹۸.

ب) مقالات

- اژدری، حسن، الماسی، نجاد علی و پور عرفان، ایرج، «مطالعه تطبیقی خسارت معنوی در حقوق ایران و مصر از منظر اخلاقی». پژوهش‌های اخلاقی ۳۳ (۱۳۹۷): ۵-۲۰.
- امام، سید محمدرضا و نام جویان، حمیدرضا، «ماهیت مسئولیت مدنی بانک ناشی از سوءاستفاده از دستگاه‌های کارتخوان بر مبنای قواعد فقهی». فقه، حقوق و علوم جزا ۱۷۱ (۱۳۹۹): ۱۵-۲۷.
- آقابابا، زهرا، «بررسی شیوه‌های جبران خسارت در مسئولیت مدنی در ایران و حقوق نوین اروپا». مطالعات حقوقی ۱۹ (۱۳۹۷): ۵۵-۶۸.
- آوند، شفیق، «مسئولیت مدنی غیر قراردادی در فضای مجازی». همایش بین‌المللی حقوق و فقه اسلامی (۱۳۹۶): ۱-۱۱.
- بادینی، حسن و عباسی، سمیه، «ارزیابی مسئولیت مدنی و مقررات ایمنی در پیشگیری از فعالیت‌های خطرآفرین». حقوقی دادگستری ۹۹ (۱۳۹۶): ۳۱-۵۵.
- باقری، محمدرضا، جمالی، جعفر و زارع، علی، «تأثیر شرط عدم مسئولیت بر معافیت بانک‌ها در اعتبارات اسنادی». تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۵۳ (۱۴۰۱): ۸۱-۱۰۰.

- ربانی، مسعود، «ارزیابی و ارزش‌گذاری و جبران پایاپای خسارات معنوی در تصمیمات قضایی». مبانی فقهی حقوق اسلامی ۲۵ (۱۳۹۹): ۱۱۱-۱۳۴.
- رهنجام، حمیده و صفایی، سید حسین، «قراردادهای وجه التزام و تشدید مسئولیت در مسئولیت قهری در حقوق ایران و مصر». پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی ۳۱ (۱۳۹۶): ۷۱-۹۱.
- طراحی، مزگان و مؤذن، مهدی، «مسئولیت مدنی بانک در عملیات پولی؛ با نگاهی به رویه قضایی». مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه ۴ (۱۳۹۷): ۲۲۹-۲۴۳.
- عیسائی تفرشی، محمد. شرافت پیما، محمدرضا و صادقی، محمود، «تأثیر همراهی قوه قاهره با تقصیر خواننده بر مسئولیت مدنی»، مدرس علوم انسانی، ۵۴ (۱۳۸۶)، ۱۹۳-۲۲۲.
- فیاض، قاسم، «معیارهای ارزیابی خسارت معنوی». حقوق خصوصی عدالت ۹ (۱۳۹۷): ۴۹-۷۰.
- قسمتی تبریزی، علی، «اصل جبران کامل زیان». مطالعات فقه و حقوق اسلامی ۷ (۱۳۹۴): ۱۳۵-۱۷۴.
- محقق داماد، سید مصطفی و ناصر، مرادی، «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان؛ موانع و راهکارها». اقتصاد اسلامی ۷۲ (۱۳۹۷): ۹۵-۱۲۰.
- مهتاب پور، محمدکاظم و وجگانی، حوریه، «تسهیل در اثبات مسئولیت مدنی قراردادی و خارج از قرارداد ارائه‌دهندگان خدمات حرفه‌ای صرف در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی حقوق فرانسه و کامن‌لا». حقوق فناوری‌های نوین ۳ (۱۴۰۰): ۵۵-۷۷.
- میرزایی گرمی، احمد، لطفی دودران، علی‌رضا و با شکوه، مظفر، «مطالعه تطبیقی مبانی نظری، اهداف و شیوه‌های جبران خسارت در مسئولیت مدنی در حقوق موضوعه ایران، فرانسه و انگلستان». فقه و مبانی حقوق اسلامی، (۱۳۹۹).
- میرشکاری، عباس، «مسئولیت مدنی بانک‌ها». رأی ۲ (۱۳۹۲): ۵۹-۷۰.
- نامجویان، محمدرضا و امام، سید محمدرضا، «ماهیت مسئولیت مدنی بانک ناشی از اسکیمینگ بر مبنای قواعد فقهی». دانش مالی اوراق بهادار ۱۵ (۱۴۰۱): ۱۰۲-۱۱۳.
- نظری نیا، ابودر، «تشخیص حملات فیشینگ بانکی با رویکرد هوش گروهی و تئوری بازی»، اولین کنفرانس بین‌المللی برق، مکانیک، فناوری اطلاعات و کامپیوتر در علوم مهندسی، (۱۴۰۳): ۱-۱۹.
- وظیفه‌شناس، محمود، ابهری، حمید و حسینی مقدم، سید حسن، «ماهیت برداشت غیرمجاز وجه از حساب در فضای مجازی و چالش زیان‌دیده برای پی‌جویی آن در محاکم ایران». تعالی حقوق ۱۵ (۱۴۰۳): ۱۹۳-۲۲۰.
- هادی، سولماز، «جایگاه تقض تعهدات قراردادی در حقوق ایران و انگلیس». قانون یار ۳ (۱۳۹۸): ۱۹۹-۲۳۰.
- هاشم زاده، رضا، «مسئولیت ناشی از تهدیدهای سایبری و چالش‌های مقابله با آن در حقوق بین‌الملل»، مطالعات علوم سیاسی، فقه و حقوق، ۴ (۱۳۹۷): ۱۹۰-۲۰۰.

ج) آرای محاکم

- دادنامه ۹۱۰۹۹۸۸۶۱۰۶۰۰۲۱۹، تاریخ ۱۳۹۱/۰۷/۰۲، شعبه ۶ دادگاه عمومی - حقوقی اراک.
- دادنامه شماره ۸۷۰۱۲۸۲، شعبه ۳۶ دادگاه عمومی - حقوقی تهران
- دادنامه شماره ۲۵۵، تاریخ ۱۳۹۲/۳/۳۱، شعبه ۵۱ دادگاه تجدید نظر استان تهران.
- دادنامه ۹۵۰۹۹۷۰۲۶۹۵۰۰۲۷۴، تاریخ ۱۳۹۵/۳/۲۲، شعبه ۱۰۶ دادگاه عمومی حقوقی تهران.

— دادنامه شماره ۹۳/۱۰۶/۱۲۶۱، شعبه ۵۲ دادگاه تجدید نظر استان تهران.

(د) پایگاه الکترونیکی

— چطور حملات سایبری، قطعی اینترنت و اختلال بانکی زندگی ...، BBC، بازدید (مرداد ۱۴۰۴)، > persian > <https://www.bbc.com> articles

— شرق ۱۴۰۴، تبعات حمله سایبری به بانک سپه؛ از اختلال در سرویس‌دهی تا ...، تاریخ بازدید (۱۵ شهریور ۱۴۰۴)، عصر ایران، > <https://www.asriran.com> اقتصادی.

— مرکز فابا ۱۴۰۴، مدادپرس، بازدید (۱۴ شهریور ۱۴۰۴)، > new > <https://medadpress.ir>، مرکز-فابا-حمله-سایبری-...

Civil liability of banks due to cyber attacks

Abstract

Cyber attacks are considered one of the most significant security threats to modern electronic banking. Customers, by depositing funds with a bank, expect that the bank will act as a custodian; however, cyber attacks can lead to unauthorized withdrawals from customer accounts. Consequently, some regard the bank as a custodian and impose the resulting consequences on it. The critical questions addressed in this research, which has been written in a descriptive-analytical format, include whether a bank can be viewed as a custodian in the case of cyber attacks, what the bank's responsibilities are in such circumstances, and how it can compensate for the incurred damages. The findings suggest that, based on Article 35 of the Monetary and Banking Law, as well as the responsibilities outlined in the Consumer Protection Law and the Electronic Data Protection Law, a bank cannot be regarded as a true custodian. The bank's obligation to protect customer assets is a type of commitment to a result that obliges it to return the entirety of their assets only upon the customer's request. Furthermore, it seems that the nature of money also questions the custodian status of banks, implying that in the event of a cyber attack, the damages incurred are against the bank's assets rather than the customer's account.

Keywords:

Bank fiduciary; cyber attack; compensation; civil liability; fiduciary theory